

*О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук,
завідувач відділу ринку матеріально-технічних ресурсів
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»*

Аналіз розвитку високопродуктивних сортів і насіння сільськогосподарських культур

Постановка проблеми. Важливе місце у виробництві сільськогосподарської продукції належить таким галузям, як селекція і насінництво. У процесі селекції створюються сорти та гібриди з високим фенотипічним потенціалом, реалізація якого здійснюється через високопродуктивне насіння. Система насінництва є засобом економічного вираження продуктів діяльності селекціонерів – сортів і гібридів.

Прийнятим Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про насіння й садивний матеріал» від 2 жовтня 2012 року № 5397-VI було визначено основні засади виробництва та обігу насіння і садивного матеріалу, а також порядок здійснення державного контролю за ними [4]. Насіння й садивний матеріал вводять в обіг після їх сертифікації. Насіння, що реалізується за межі України, супроводжується міжнародними сертифікатами. Насіння і садивний матеріал вважаються сертифікованими, якщо вони: відповідають вимогам нормативно-правових актів за сортовою чистотою та посівними якістьми; належать до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва й розвитку. Державний контроль у сфері насінництва та розсад-

ництва здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, і його територіальні органи в порядку, встановленому законодавством [3].

Але, на наш погляд, це не привело законодавчу базу України у сфері насінництва та розсадництва у відповідність до європейських і міжнародних вимог у частині наведення «цивілізованого порядку» в обігу насінневого матеріалу та забезпечення інтелектуальної власності селекціонерам і селекційним установам.

Головною причиною такого розвитку є повільні темпи використання сучасних технологічних підходів та високопродуктивних сортів і гібридів насіння. Чинне законодавство, на жаль, унеможлиблює швидко одержати доступ до сучасних технологій, які були, є й будуть запорукою успіху вітчизняного аграрного виробництва. Тому відповідні зміни існуючого насінневого законодавства в частині визнання сертифікатів OECD і ISTA на раніше зареєстровані сорти й гібриди, на наше переконання, повинні були б поліпшити доступність новітніх технологій, сортів і гібридів рослин, а також можливість їх застосування в Україні.

І саме останні зміни вже в грудні 2015 року до Законів України «Про насіння і са-

дивний матеріал» та «Про охорону прав на сорти рослин» дають можливість реально упорядкувати функції відповідних органів у сфері насінництва й розсадництва, удосконалюють систему сертифікації насіння і садивного матеріалу, спрощують умови реєстрації виробників насіння та садивного матеріалу, дають змогу визначати посівні якості насіння і садивного матеріалу акредитованими органами оцінки відповідності будь-якої форми власності, а також уточнювати порядок та умови видачі підтвердження на ввезення в Україну й вивезення зразків насіння для селекційних, дослідних робіт та експонування [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток ринку насінництва, організації методологічних та методичних засад проведення селекційної й сортодослідної роботи зробили такі вчені, як С. Бакай, М. Вавилов, В. Волкодав, О. Захарчук, А. Ключач, Е. Неттевич, К. Назаренко, П. Марініч, І. Мічурін, В. Орешніков, Л. Худолій, В. Юрчишин та багато інших [6 – 11].

Мета статті – розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо формування повноцінного ринку сортів рослин та поліпшення сортового й насінневого забезпечення рослинницької галузі сільськогосподарських підприємств.

1. Динаміка якісних характеристик і розвитку української селекції сортів рослин, придатних для поширення

Рік	Кількість сортів у Реєстрі	Із них		У т.ч	
		віднесених до вищої категорії якості	%	української селекції	%
1991	1895	998	53	359	36
1995	2081	1061	51	403	38
2005	3810	1981	52	773	39
2006	4404	2385	54	1002	42
2007	3637	2109	58	1012	48
2010	4988	2743	55	2960	53
2012	6000	3180	53	3560	60
2013	7110	3910	55	3736	53
2014	7509	4205	56	3604	48
2015	8855	5145	58	5016	56

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

Для набуття прав на сорти рослин в Україні щорічно подається до Уповноваженого органу (Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України) заявка, проводяться експертизи заявки й державна реєстрація прав. Заявка на сорт подається до Уповноваженого органу особою, яка має на це право,

Виклад основних результатів дослідження. Темпи приросту врожайності основних культур в Україні повторюють світові тенденції десятирічної давності. Останніми роками в Україні спостерігається істотне зростання врожайності основних культур, що уможливило зібрати рекордні врожаї зернових і олійних, а також практично прирівняти показники врожайності з показниками провідних країн світу. Проте нинішня тенденція до зростання була характерна для більшості розвинутих країн ще 20–25 років тому. Так, за останні 5 років урожайність кукурудзи в Україні виросла з 4,5 до 6,4 т/га, соняшнику – з 1,5 до 2,2 т/га, ріпаку – з 1,5 до 2,5 т/га, сої – з 1,6 до 2,2 т/га. Такі показники спостерігалися в Європі ще у 80–90-ті роки минулого століття.

Аналіз Державних реєстрів сортів рослин придатних до поширення в Україні, за 1991–2015 роки дав змогу виявити вищий рівень якісного складу сортових ресурсів. Якщо в 1991 році вони становили 998 сортів, або 53 % від загальної кількості сортів у Реєстрі, то вже у 2015 році цей показник зріс до 5145 сортів, або 58 %, частка сортів української селекції за цей період збільшилася з 36 до 56 % (табл.1).

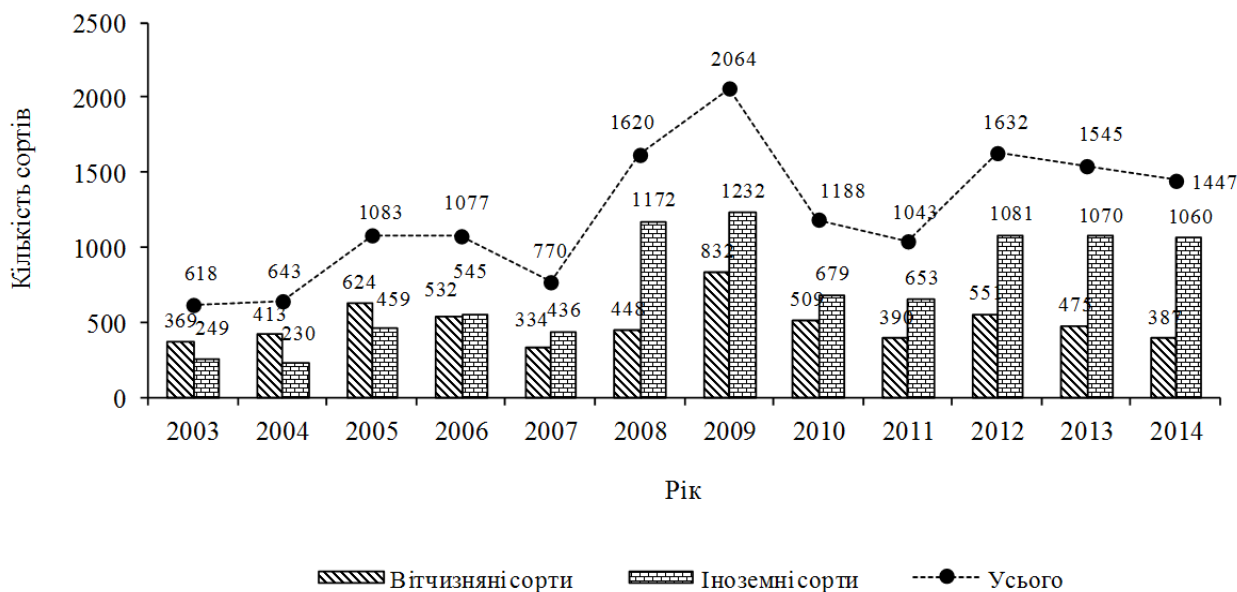
згідно зі ст. 16, 17 і 18 Закону України «Про охорону прав на сорти рослин».

Формальна експертиза заявки проводиться з метою визначення відповідності формальних ознак заявки вимогам, що встановлені цим Законом та затверджені центральним органом виконавчої влади, що забезпечує

формування державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин, на його основі правила складання та подання заявки.

Щорічно вітчизняними й іноземними заявниками подається від 1000 до 2000 заявок на

проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин (рис.). У 2014 році було подано 1447 заявок, з них близько 70,0 % іноземними заявниками.

Динаміка подання заявок на сорти рослин

Джерело: Дані Українського інституту експертизи сортів рослин.

Одночасно, незважаючи на відомі економічні труднощі, вдалося зберегти пріоритетність саме вітчизняної селекції для сортів зернових, зернобобових, круп'яних, декоративних, лікарських та ефіроолійних культур. Так, у 2014 році порівняно з 1991 роком рівень української селекції по пшениці досяг 81%, технічних культурах – 95, ячменю –

64%. А по таких видах сільськогосподарських культур, як плодово-ягідні, виноград, прядивні, декоративні, ефіроолійні й лікарські він становить від 91 до 98 %. У середньому по всіх видах рослин рівень української селекції становить 48% при загальному їх рості від 890 сортів у 1991 році до 3604 – у 2014-му (табл. 2).

2. Структура видового складу сортових ресурсів України

Культура	1991 р.			2014 р.		
	к-сть сортів	укр. селекції	%	к-сть сортів	укр. селекції	%
Озимі	80	53	66	376	292	78
у т.ч. пшениця	40	32	80	276	224	81
Ярі	189	121	64	1892	834	44
в т.ч. кукурудза	54	38	70	734	269	37
Ячмінь	21	13	62	104	67	64
Олійні	50	28	56	1431	487	34
Кормові	214	165	77	339	243	72
Технічні	33	24	73	19	18	95
Картопля	37	22	59	167	68	41
Овочеві та баштанні	265	100	38	1806	503	28
Плодово-ягідні	370	199	54	626	576	92
Виноград	93	34	37	97	95	98
Прядивні	15	9	60	19	18	95
Квітково-декоративні, ефіроолійні та лікарські	549	225	41	245	222	91
Усього	1895	890	47	7509	3604	48

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

Віддамо належне іноземній селекції та відзначимо, що вона створила багато сортів

із цінними ознаками й властивостями. Наприклад, гібриди цукрових буряків інозем-

ної селекції мають досконалішу форму і хімічний склад, ніж українські. Крім переваг за хімічним складом коренеплодів іноземні гібриди часто переважають українські за врожайністю, збором цукру з 1 га, а також якістю посадкового матеріалу. Іноземне насіння має високу схожість, енергію проростання, воно, як правило дражоване, інкрустоване, добре захищене від шкідників та хвороб.

Іноземні сорти поряд із високою продуктивністю мають чудові технологічні якості, які найбільшою мірою проявляються в оптимальних умовах у себе на батьківщині й при ідеальних умовах вирощування в Україні. Але в складних ґрунтово-кліматичних, агротехнічних та екстремальних погодних умовах України вони не тільки не мають переваг, але й можуть завдати збитків. На противагу іноземним нові українські гібриди

цукрових буряків мають широку біоадаптивність, проявляють стійкість до хвороб у кілька разів вищу, ніж іноземні. Вітчизняні сорти групи зернових, порівняно з іноземними, стійкіші до посухи і до проростання в колосі. Адже вони створені в умовах нашої ґрунтово-кліматичної зони, тому адаптивніші до умов України. Такі цінні особливості досить важливі для невеликих фермерських господарств, для яких має значення не транспортабельність та зовнішній вигляд товарної продукції, а її смакові якості й стійкість до хвороб і шкідників.

Безумовно, в цьому головна заслуга наукових закладів Національної академії аграрних наук України. Адже кількість сортів селекції закладів НААН у загальній структурі українських сортів доведена до 60% та більше 36 % від загальної кількості сортів, внесених до Реєстру (табл. 3).

3. Динаміка питомої ваги сортів української селекції та НААН

Рік	Усього сортів та гібридів	У т.ч.				З них			
		укр. селекції	%	інозем. селекції	%	НААН	у % до		інших підприємств та установ
							укр. сортів	усього сортів	
1999	2983	1705	57	1278	43	1103	65	37	184
2001	3443	2224	65	1209	35	1548	70	45	211
2003	3763	2573	68	1190	32	1793	70	48	236
2006	4404	2865	65	1539	35	2034	71	46	244
2007	3637	2594	71	1043	29	1855	72	51	237
2013	7110	3736	53	3374	47	2152	58	30	1584
2014	7509	3604	48	3905	52	2167	60	36	1437

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

В Україні, по суті, була зруйнована система насінництва, доведена до критичного стану матеріально-технічна база вітчизняної селекції, закриті або зруйновані, за деяким винятком, насінневі заводи; ринок насіння деформовано, товаровиробнику часто пропонують фальсифікат під певною назвою сорту, що й викликало експансію іноземних сортів цукрових буряків, кукурудзи, соняшнику, низки овочевих культур на території нашої держави. Вітчизняні селекція, насінництво та деякою мірою переробна галузь потребують глибокого реформування на базі досягнень як світової, так і вітчизняної науки й техніки.

Створюючи нові сорти, селекціонери працюють у кількох напрямках. Один із них продиктований кліматичними змінами, зокрема глобальним потеплінням, завдяки чому відбуваються зміни в поширенні культур у різних ґрунтово-кліматичних зонах України. На сучасному етапі є можливість вибору на ринку сортів рослин по всіх основних вирощуваних культурах, таких як: пшениця озима, ячмінь ярий, кукурудза, цукрові буряки і картопля. Порівняно з 1991 роком забезпечено найвищий їх сортимент для всіх ґрунтово-кліматичних зон: Степу, Лісостепу та Полісся (табл. 4).

4. Розподіл сортів за рівнем придатності до умов вирощування в Україні

Культура	Усього сортів у реєстрі		Ґрунтово-кліматична зона					
			Степ		Лісостеп		Полісся	
	1991	2014	1991	2014	1991	2014	1991	2014
Пшениця озима	40	261	22	167	18	199	11	160
Ячмінь ярий	21	104	9	70	9	78	7	74
Кукурудза	54	734	27	532	23	452	15	253

Цукрові буряки	15	152	9	97	12	119	10	93
Соняшник	17	493	11	395	8	409	-	-
Картопля	37	167	9	44	21	128	28	154
Усього	184	1911	87	1305	91	1385	71	734

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

Значно зросла інтенсивність випробування сортів рослин. Понад половину їх внесено до Державного реєстру за останні п'ять років. Особливо зросла вона для пшениці озимої (57%), кукурудзи (60%) і соняшнику (69%). Національна академія аграрних наук України, Національна академія наук України та їхні науково-дослідні установи, навчальні господарства вищих сільськогосподарських закла-

дів Міністерства аграрної політики та продовольства України й інші селекційні заклади значно поліпшили селекційні розробки і збільшили подачу документів для реєстрації сортів, що культивуються на території України.

Зазначене дало можливість за темпами формування сортових ресурсів України випередити такі європейські держави, як Німеччина, Франція та Польща (табл. 5).

5. Кількість сортів рослин, придатних для поширення в Україні, Росії, Франції, Польщі й Німеччині у 2013р.

Показник	Україна	Росія	Франція	Польща	Німеччина
Усього сортів рослин, у т.ч.:	7110	15154	3904	1260	2247
пшениці	256	444	304	111	170
соняшнику	451	723	258	-	2
кукурудзи	674	959	1059	156	272
цукрових буряків	153	418	309	88	124

Джерело: Державні реєстри сортів рослин придатних для поширення в Україні, Росії, Франції, Польщі й Німеччині [2,5,8].

Позитивні зрушення досягнуті в сортовому забезпеченні вирощування головної української культури – озимої м'якої пшениці. За післявоєнні роки вирощування цієї продовольчої культури суттєво змінилися основні напрями її селекції. Так, порівняно з 1960 роком у 2014 році в Державному ре-

єстрі кількість сильних сортів озимої пшениці збільшилася з 28 до 65%, кількість філерів зменшилася до 4%, збільшився також відсоток середньоранніх сортів (табл. 6).

Фактично з 2000 року припинена державна реєстрація фуражних пшениць.

6. Динаміка сортового складу озимої пшениці в Україні

Показник	Рік					
	1960	1990	2000	2005	2010	2014
Усього сортів	18	38	71	118	230	261
із них, %:						
сильних	28	37	38	53	147	170
цінних	61	37	39	39	73	80
філерів	11	21	23	8	10	11
ранньостиглих	-	3	14	12	22	24
середньоранніх	39	53	45	44	116	139
середньостиглих	50	41	38	41	85	92
пізньостиглих	11	3	3	3	7	6

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

За багаторічними даними продуктивність озимої пшениці на дослідних полях експертних закладів державної системи охорони

прав на сорти рослин у 2014 році досягла 101 ц з 1 га, що більше у 8 разів, ніж ще півстоліття тому (табл. 7).

7. Динаміка продуктивності озимої пшениці

№ п/п	Назва сорту	Рік реєстрації	Урожайність, ц/га
1	Українка	1937	12,1
2	Одеська 3	1950	22,0
3	Безоста 1	1959	31,1
4	Одеська 51	1969	42,4

5	Дніпровська 846	1980	49,2
6	Альбатрос одеський	1990	56,7
7	Ніконія	2000	75,0
8	Господиня	2006	94,0
9	Борвій	2010	94,5
10	Ліра одеська	2013	100,4
11	Мудрість одеська	2014	101,0

Джерело: Власні розрахунки та дані Українського інституту експертизи сортів рослин.

Упродовж лише 2014 року в результаті діяльності наукових організацій до вітчизняного патентного відомства було подано 8029 заявок на видачу охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності (у 2012р. – 8514), у т. ч. 2338 заявок – на винаходи і 226 – на сорти рослин (у 2012р. – 2887 та 263) (табл. 8).

До патентних відомств інших країн було подано 51 заявку, що майже вдвічі менше,

ніж у 2012 році, у т. ч. 28 заявок – на винаходи й 11 – на сорти рослин. У цей же період ними одержано на 8,0% менше охоронних документів України, в інших країнах – на 28,0%. Серед одержаних охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності 27,9% – патенти на винаходи та 4,9% – на сорти рослин.

8. Видача патентів на об'єкти права інтелектуальної власності

Показник	В Україні			В інших країнах світу		
	2012р.	2013р.	2014р.	2012р.	2013р.	2014р.
Кількість поданих заявок на видачу охоронних документів	8514	8348	8029	98	90	51
із них:						
на винаходи	2887	2965	2338	58	38	28
на сорти рослин	263	206	226	16	20	11
Кількість одержаних охоронних документів	8552	8432	7864	86	72	62
із них:						
на винаходи	2694	2731	2244	49	55	26
на сорти рослин	205	129	397	13	3	–

Джерело: Стат. зб. «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2012–2014 рр.

На нашу думку, подальше формування сортових рослинних ресурсів, передусім за рахунок сортів рослин вітчизняної селекції, потребує вдосконалення механізму його законодавчого, організаційного, науково-технічного, технологічного, фінансового, кадрового й іншого забезпечення.

Насамперед необхідно подолати негативні тенденції в створенні нових сортів і гібридів, максимально наближених до потреб виробництва. При цьому найголовнішою проблемою було, є та залишається комплексна резистентність вітчизняних сортів до шкодочинних хвороб, особливо вірусів. Проаналізувавши сорти основних продовольчих рослин щодо стійкості до хвороб та шкідників, учені зазначають, що майже половина картоплі, третина пшениці озимої, 20% ячменю ярого, половина гороху, кукурудзи та цукрових буряків є нестійкими чи відносно стійкими.

Не простежується відчутних зрушень у селекції на посухостійкість і жаростійкість. Частка відносно стійких сортів пшениці озимої та цукрових буряків становить майже половину, для кукурудзи, ярого ячменю й гороху – більше як 60%. А це в період світового глобального потепління змушує сільськогосподарських виробників ретельніше переглядати своє відношення до високоврожайних, але не зовсім стійких до посухостійкості сортів рослин вітчизняної селекції.

Характерно, що всі сорти зарубіжної селекції повністю відповідають критеріям охороноздатності. До найбільш поширених ознак за якими проявляється неоднорідність українських сортів, належать ті, що важко фіксуються при візуальному обстеженні. Як правило, це дрібні морфоструктури: у пшениці – форма, ширина плеча, вирізність зубців, у ячменю – вигін першого сегмента стрижня колосу, ступінь опушення. У жита цей показ-

ник відзначається безсистемністю та охоплює як дрібні, так і великі ознаки, а саме висоту рослини, довжину волоті та колоса.

Суттєвої активізації потребує розвиток селекції гібридів. За цим показником вітчизняні селекціонери помітно відстають від зарубіжних. Недостатньо уваги приділяється науково-дослідними установами України селекції сортів, продукція яких призначена для технічної переробки. Фактично припинено створення сортів рижю, редьки олійної, рицини, гірчиці, коноплі, льону-кудряшу та багатьох овочевих культур, серед яких столові буряки, капуста кольрабі, савойська капуста, спаржа та інші.

Фактично залишалось поза увагою українських селекціонерів створення сортів люпину білого і жовтого та багаторічних трав,

особливо люцерни, конюшини білої, конюшини гібридної, еспарцету й тимофіївки.

Незважаючи на високі темпи сортозаміни, які відстежуються в Державному реєстрі сортів рослин, придатних до поширення, відсоток сортозаміни по основних сільськогосподарських культурах у 2014 році становив для пшениці озимої 97%, ячменю ярого – 96, пшениці ярої – 92, гороху – 86, кукурудзи – 95, цукрових буряків – 86, соняшнику – 85 та картоплі – 84% (табл. 9).

Вважаємо, що вплив сортозаміни на підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур залишається ще вкрай недостатнім, про що показує порівняння прогнозованої продуктивності з фактично одержаними результатами.

9. Темпи сортозаміни в державному реєстрі рослин, придатних для поширення

Культура	Кількість сортів у Реєстрі			% сортозаміни
	1991 р.	2010 р.	2014 р.	
Пшениця озима	40	213	261	97
Ячмінь ярий	21	103	104	96
Пшениця яра	13	51	33	92
Горох	15	44	43	86
Кукурудза	54	482	734	95
Цукрові буряки	15	129	152	86
Соняшник	17	281	493	85
Картопля	37	142	167	84

Джерело: Державні реєстри сортів рослин, придатних для поширення в Україні, та Каталоги сортів рослин [2,5].

Стимувальним фактором реалізації генетичного потенціалу національних сортових рослинних ресурсів, як показує досвід розвинутих країн світу і передових підприємств України, є недоліки із запровадження нових сортів рослин, які викликані низьким рівнем співпраці власника сорту, виробника насіння й державного регулювання цих процесів. Розрахункові втрати врожаю та його якості за багаторічними даними, одержаними в державній системі з охорони прав на сорти рослин, від необґрунтованого підбору сортів досягають третини його валового збору.

Щодо найближчих перспектив розвитку вітчизняного насінництва вважаємо, що необхідно удосконалити нормативно-правову базу його сертифікації й налагодити ефективний контроль за суворим дотриманням відповідних вимог на усіх рівнях. Також слід посилити інтеграційні процеси вступу України у світову насінневу спільноту, адаптувавши галузь до відповідних вимог як для

проведення сертифікації насіння, так і виробництва посівного матеріалу. Насінництво як галузь аграрного виробництва доцільно розглядати в тісному поєднанні з селекцією, відновивши програму державної підтримки виробництва насіння високих генерацій та створення і зберігання насінневих фондів. Необхідно розвивати й широко запроваджувати систему «фірмової» селекції, насінництва та регіонального розподілу сортів і насіння, коли установи-оригінатори та їхні партнери відповідають як за створення сорту та запровадження його у виробництво, так і за якість продукції, що надходить на ринок. А за промислового виробництва насіння неухильно дотримувати вимог насінницьких технологій на всіх етапах – від сівби до збирання й зберігання. Для підтримки виробництва вітчизняного насіння високих генерацій слід розробити і запровадити ефективний державний механізм збору ліцензійних платежів за використання сортових ресурсів як об'єкта інтелектуальної власності.

Галузі селекції та насінництва нині переживають не найкращі часи: ефективність державної програми формування і здійснення сортової політики дуже низька, а контроль у насінництві через постійне реформування відповідних органів вкрай недостатній. Як наслідок, має місце незаконний обіг насіння сортів сумнівного походження, сортів невизнаних або насіння низької якості. Офіційна статистика сортових посівів відсутня, через що неможливо простежити за використанням інтелектуальної власності та виплатою роялті, а відповідно й податків до державної скарбниці.

Прикладом недолугої сортової політики є різке порушення співвідношення розміщення сортів по основних агрокліматичних зонах відповідно до їх екотипу. У результаті продуктивність сільськогосподарських культур падає, а в роки з екстремальними умовами, які останнім часом вже нерідкість, через неправильний підбір сортів виробничі посіви повністю випадають.

Основними виробниками насіння є Національна академія аграрних наук України, Національна академія наук України та їх науково-дослідні установи, учбові господарства вищих сільськогосподарських закладів Міністерства аграрної політики та продовольства України та інші приватні селекційні заклади. Якщо в 2012 р. було 1400 виробників насіння і садивного матеріалу, занесених до Державного реєстру, то у 2015 р. їх кількість скоротилася вдвічі, до 710 виробників.

Говорячи про середньострокову та навіть довгострокову перспективу, Україна може збільшити експорт насіння у десятки разів. Можливості щодо нарощування потужностей насінневих заводів з кожним роком невпинно зростають. Великі насінневі іноземні компанії, такі як Піонер, Монсанта, Сингента, Моїсадур, Євраліс Семенс та вітчизняні – Маїс, Елідон, Селена, Євростандарт мають потенціал із залученням іноземних інвестицій вивести Україну на передові позиції з реалізації насіння зернових культур (пшениця, ячмінь, овес, жито та кукурудза) та олійних (соняшник, соя, гірчиця та ріпак).

У 2014 році експорт насіння з України становив на суму 37,9 млн доларів, в тому

числі – кукурудзи на 27,4 млн дол. та соняшнику на 7,8 млн дол., інші – 2,7 млн дол. За цей же рік Україною імпортовано насіння зернових та олійних культур на загальну вартість 511,0 млн дол., або у 13,5 раза більше, ніж експортовано. Основними культурами імпорту є: кукурудза (312,8 млн дол.), соняшник (164,0 млн дол.), ріпак (26,4 млн дол.), соя (4,0 млн дол.) та пшениця (1,9 млн дол.).

За 10 місяців 2015 року експорт насіння з України становив на суму 9,8 млн доларів, в тому числі – кукурудзи на 8,5 млн дол. та соняшнику на 0,6 млн дол., інші – 0,7 млн дол. За цей же період Україною імпортовано насіння зернових та олійних культур на загальну вартість 233,2 млн дол. Основними культурами імпорту є: кукурудза (104,6 млн дол.), соняшник (101,3 млн дол.), ріпак (19,6 млн дол.) та соя (4,2 млн дол.).

У 2014 році імпорт насіння в Україні становив 56,8 тис. тонн зернових культур та 19,2 тис. тонн олійних культур. Як демонструє 2015 рік, останнім часом йде тенденція до скорочення імпорту, це є результатом різкого зниження попиту через девальвацію гривні, військових дій на сході держави та локалізації виробництва насіння, що виробляють вітчизняні та іноземні компанії вже на території України. Розвиваючи експортні можливості для входження на перспективні ринки інших країн, в тому числі і Європейського Союзу, вітчизняні насінневоди практично демпінгують порівняно з імпортними цінами закупівлі за рахунок зменшення ціни власної реалізації насінневого матеріалу на соняшник – в 1,4 рази, сою – в 1,7, пшеницю – в 2,1, кукурудзу – в 2,2 та ріпак – у 5,4 рази.

Висновки. Об'єктивна реальність і аналіз накопиченого досвіду ще раз підтверджує, що врегулювання проблем, пов'язаних із функціонуванням ринку сортів та насіння, за своїми масштабами впливу на подальший розвиток агропромислового комплексу нашої держави важко переоцінити. Виходячи з позицій України в Світовій організації торгівлі й майбутнього членства у Європейському Союзі, вважаємо за необхідне:

здійснити подальші заходи щодо приєднання України до Схем сортової сертифікації насіння, яке призначено для міжнародної торгівлі для груп таких культур, як трави, бобові, хрестоцвіті, олійні та прядивні;

встановити державне замовлення на створення нових сортів рослин вітчизняної селекції, фінансування державної експертизи сортів рослин і державних програм підтримки насінництва;

розробити чіткий механізм одержання роялтих платежів на основі реального ви-

дображення використання вартості насіння та садивного матеріалу, використовуючи ліцензійні й субліцензійні угоди і їхню реєстрацію незалежним органом обліку, нагляду та контролю.

Розв'язання цих проблем дасть можливість налагодження міжнародної співпраці України у сфері охорони прав на сорти рослин і комерційного обігу насіння й садивного матеріалу.

Список використаних джерел

1. Про охорону прав на сорти рослин: Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2986 / Верховна Рада України // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 23. – Ст. 163.
2. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2014 році / Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vet.gov.ua/taxonomy/term/50>.
3. Про приєднання України до Схеми сортової сертифікації насіння зернових культур, Схеми сортової сертифікації насіння кукурудзи та сорго Організації економічного співробітництва та розвитку : Закон України від 15 лют. 2011 року № 3019 / Верховна Рада України (ВВР): zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3019-17.
4. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал»: Закон України від 2 жовт. 2012 року № 5397-VI / Верховна Рада України (ВВР): zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5397-17.
5. Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2015 році / Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vet.gov.ua/node/919>.
6. *Tadeusz Oleksiak*, Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Roślin w Radzikowie / Rynek nasienny w państwach Unii // Nauka. Doradztwo. Praktyka / Wies gulra Warszawa: Lipiec-wrzesien, 2013. – 3 (176).
7. Про внесення змін до Закону України «Про насіння і садивний матеріал»: Закон України від 8 груд. 2015 року № 864-VIII / Верховна Рада України (ВВР) // Електр. ресурс <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/864-19/paran241#n241>.
8. Gatunki, których odmiany wpisane są do krajowego rejestru (KR) [Електронний ресурс]. – Centralny ośrodek badania odmian roślin uprawnych. – Режим доступу: http://www.coboru.pl/polska/Rejestr/gat_w_rej.aspx.
9. *Захарчук О.В.* Насіння і садивний матеріал як об'єкт інтелектуальної власності / [О.В. Захарчук, М.І. Кісіль, В.С. Кропивко та ін.]; за ред. О.В. Захарчука, М.І. Кісіля. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 92 с.
10. *Захарчук О.В.* Економіка насінництва / О.В. Захарчук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 272 с.
11. *Zakharchuk O. V.* Enabling the Business of Agriculture, 2015. Progress Report / O. V. Zakharchuk and others. – Washington : World Bank Group, 2015. – 158 p.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2016 р.

* * *

Новини АПК

Експортовано понад 12 млн т пшениці

Стан експорту зерна станом на 10.03.2016

Фактичні обсяги експорту становлять 27732 тис. т, з яких: пшениці – 12057 тис. т; кукурудзи – 11536 тис. т; ячменю – 3965 тис. т та інших зернових – 174 тис. т.

Завантажено на судна – 319 тис. т.

Обсяги експортованих та підготовлених до експорту зернових становлять 28051 тис. т (пшениці – 12057 тис. т, ячменю – 3965 тис. т та кукурудзи – 11536 тис. т).

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна

Ціни попиту на зернові в даний час коливаються залежно від регіону: на пшеницю 3-го класу – від 3350 до 4405 грн/т, на фуражну пшеницю 6-го класу – від 3250 до 4295 грн за 1 т.

У даний час ціни на продовольчу та фуражну пшеницю складають: на пшеницю 3 класу – 4002 грн/т, на фуражну – 3833 грн/т.

Середні ціни на ячмінь становлять 3709 грн/т, на кукурудзу – 3904 грн/т.

Прес-служба Мінагрополітики України